

PROF. DR.

AHMET ŐİMŐIRGİL

KAYI^{-X}

OSMANLI TARİHİ

II. ABDŪLHAMİD HAN

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
ÖNSÖZ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
YORGUN DEVLETİN BAŞINDA.....	19
TAHTA ÇIKIŞI.....	21
FARKLI BİR PADİŞAH!.....	23
İLK TAYİNLER	25
TAHTA ÇIKTIĞINDA SİYASİ DURUM!	26
SIRP VE KARADAĞ HARBLERİ	29
KANUN-I ESASİ'NİN İLANI VE I. MEŞRUTİYET	30
TERSANE KONFERANSI.....	32
TEHLİKELİ TAHRİK	34
MİDHAT PAŞA'NIN AZLİ VE TEPKİLER.....	37
MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞI	41
NİKŞİK KAZASI UĞRUNA!.....	44
93 HARBİ.....	46
PLEVNE SAVAŞLARI	47
KAFKAS CEPHESİ	50
ŞANLI ERZURUM MÜDAFAASI	52
RUSLARIN İLERLEMESİ VE AYASTEFANOS ANTLAŞMASI	53
MECLİS-İ MEBUSAN'IN FESHİ.....	55
HAKSIZ MIYDI?.....	58
BUHRAN	61

ÇIRAĞAN VAKASI VE ALİ SUÂVİ.....	63
BERLİN ANTLAŞMASI.....	66
YILDIZ İSTİHBARAT TEŞKİLATI.....	70
TEBAA-İ SADİKA ÜZERİNDE OYUNLAR!.....	73
TAHRİKLER OLMASAYDI ÖLÜMLER OLUR MUYDU?	75
ERMENİ İSYANLARININ BAŞLAMASI.....	77
İNGİLİZLER KISA GÖRÜŞLÜ MÜ?.....	80
ERMENİ İSYANLARINA TEDBİR: HAMİDİYE ALAYLARI	81
İNGİLİZLER ŞUNU BİLSİN Kİ.....	84
YILDIZ MAHKEMESİ	86
MİDHAT PAŞA.....	88
DÜYÛN-I UMUMİYE	90

İKİNCİ BÖLÜM

SULTAN-I AZAM.....	97
YENİ OYUN KURUCU!.....	99
İSLAM DÜNYASININ PERİŞAN DURUMU!.....	101
SİYASİ DEHA!.....	103
YILDIZ'DAN DÜNYAYI GÖREN ADAM!	105
OSMANLI NÜFUZU ÇİN'DE.....	108
AFRİKA'DA OSMANLI VARLIĞI.....	111
GÜNEY AFRİKA'YA UZANAN EL!	115
ABDULLAH QUILLIAM.....	117
JAPONYA İLE SAMİMİ İLİŞKİLER!	120
DÜNYAYA MÜDAHALE.....	122
İSTANBUL DEPREMİ (10 TEMMUZ 1894).....	126
GİRİT MESELESİ	129
TESALYA HARBİ (1897).....	131

ÜST ÜSTE DARBELER.....	132
DAREYNDE AZİZ OLUNUZ!.....	135
MASADA KAYBEDİLDİ Mİ?.....	137
BISMARCK MI ABDÜLHAMİD HAN MI?.....	138
II. WILHELM, ABDÜLHAMİD HAN'IN KISKACINDA!.....	142
“BEN DİPLOMATIM” DEMEKLE DİPLOMAT OLUNMAZ!.....	146
BAĞDAT DEMİRYOLU.....	147
HİCAZ DEMİRYOLU.....	150
PADİŞAH'A SUİKAST: BOMBA HADİSESİ.....	153
TEDBİRİ BOZAR TAKDİR!.....	155
KALBİMDE YALNIZ ALLAH KORKUSU VARDIR!.....	156
SORUŞTURMA.....	158
EY ŞANLI AVCI (!).....	160
YAHUDİLERİN FİLİSTİN İLGİSİ.....	161
YAHUDİ DÜŞMANLIĞI MI YOKSA BİR PROJE Mİ?.....	163
THEODOR HERZL DEVREDE!.....	164
BU MESELEDE İKİNCİ ADIMI ATMASIN!.....	166
ARMINIUS VAMBERY.....	168
OSMANLILARIN ALDIĞI TEDBİRLER.....	170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEM İÇERİDEN HEM DIŞARIDAN.....	175
EN TEHLİKELİ HASIM: İNGİLİZLER.....	177
AKABE'DE OSMANLI-İNGİLİZ ÇATIŞMASI.....	178
HİLAFET VE PAN-ARABİZM.....	180
CEMALEDDİN AFGANİ.....	182
İNGİLİZLERİN EMRİNDE!.....	185

ABDÜLHAMİD HAN DEVREDE!	187
AFGANİ'NİN YOLUNDA!	189
1908 İHTİLÂLİ'NE GİDEN KANLI YOL.....	192
II. JÖN-TÜRK KONGRESİ.....	195
SUİKASTLAR	196
II. MEŞRUTİYET'İN İLANI.....	198
GÜN DOĞUYOR MU YOKSA BATIYOR MUYDU?	201
31 MART VAKASI'NA YOL AÇAN HADİSELER.....	203
HAREKET ORDUSU.....	205
İTTİHAD-I ANASIR MI?	207
HAREKET ORDUSU İSTANBUL'DA	208
SARAYDA YAŞANANLAR.....	211
KARANLIK DERVİŞ: VAHDETİ	213
İRTİCA HAREKETİ (!).....	215
31 MART VAKASI KİMLERİN TERTİBİYDİ?	216
DARBEDE SİYONİST PARMAĞI VAR MIYDI?	218
PADİŞAHIN HALİ	221
KARARA TEK İTİRAZ!	224
BİR YÜZ KARASI VESİKASI!	225
HÂN-I YAĞMA.....	226
YILDIZ EVRAKI	229

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜRGÜN VE ÖLÜM.....	231
SELÂNİK'E SÜRGÜN	233
PADİŞAHIN MALLARINI GASP.....	236
HATIRALARINI YAZDIRAMADI!.....	238
ORDUYU SİYASETİN DIŞINDA TUTUNUZ!.....	239
SELÂNİK'TE KAHREDİCİ OLAY.....	241
SELÂNİK, İSTANBUL'UN ANAHTARIDIR!.....	242

BEYLERBEYİ SARAYI GÜNLERİ	245
İŞ İŞTEN GEÇTİ!	246
VEFATI VE CENAZE MERASİMİ.....	248
MASON ŞEYHÜLİSLAM!.....	251
GİDEN TABUT DEĞİL SANKİ DEVLETTİ!	252
TÜRBESİ	254
ŞAHSİYETİ VE HUSUSİYETLERİ.....	256
BÜYÜK DEVLET ADAMI.....	259
DİNİ HAYATI	262
TARİKAT LİDERLERİ İLE İLİŞKİSİ	265
GÜNDELİK HAYATI	266
YILDIZ CAMİİ VE CUMA SELAMLIKLARI	268
SANATA İLGİSİ	269
KÜLTÜR PADİŞAHI	271
TEKNOLOJİYE İLGİSİ	272
SULTAN ABDÜLHAMİD VE SANSÜR.....	274
EVVELA BASİRET, SONRA EMNİYET!	276
PADİŞAH'IN EFSANEVİ EMLÂKI!	278
HÂDİMÜ'L-HAREMEYN	281
İSLAM VE TÜRKLÜK ŞUURU.....	283
EĞİTİM VE İMARDA DEV HAMLELER.....	286
GİDEMEDİĞİN YER SENİN DEĞİLDİR!	293
KENDİ EVLATLARI DA BU KADAR GÖREBİLSEYDİ!	294
NERDESİN ŞEVKETLİ SULTAN HAMİD HAN!	296
FIRINCI YAHUDİ VE TÜRKİYE!.....	298
BİBLİYOGRAFYA	301
DİPNOTLAR	311
İNDEKS.....	323

BİRİNCİ BÖLÜM

YORGUN DEVLETİN BAŞINDA

“Bir memlekette eşkıyalık yapmaya kalkan kişiler olmuşsa onların tenkil ve terbiye edilmesinden daha tabii ve lüzumlu bir şey yoktur. Hal böyle iken İngiltere’nin ‘isyan eden Ermenilerin dağıtılması lazımsa’ gibi dil kullanmış olması hayretle karşılanmıştır. İngiltere şunu bilmelidir. Bir memlekette eşkıyalık zuhur etmişse onların üzerine gönderilecek kuvvetlerin komutasının kimin tarafından yerine getirileceğini belirlemek o devletin işidir. Yabancı bir ülkenin, mutedil bir komutan tayin edin gibi garabet bir istekte bulunmaya hak ve salahiyeti yoktur. Hamidiye Alayları bölgedeki asayişin sağlanması görevini yerine getirir. İngiltere bunu böyle bilsin.”

TAHTA ÇIKIŞI

V. Murad Han'ın cinnet hastalığı sebebiyle tahtan uzaklaştırılması gerektiği hususunda devlet erkânı ittifak etmişti. Bunun üzerine bir hal' fetvası tanzim edilerek saltanat değişikliğine gidilmesi kararlaştırıldı. Bâbüâlî'de yapılan bir toplantı sırasında Vükela Heyeti'ne vaziyeti izah eden Midhat Paşa, onlardan da müspet bir cevap alınca saltanat değişikliği işini hızlandırdı.

Şehzade Abdülhamid'in Meşrutiyet yanlısı olup olmadığını öğrenmek üzere Mütercim Rüşdü Paşa ile birlikte, Maslak Köşkü'ndeki şehzade ile bir toplantı gerçekleştirildi.¹ İlerleyen yıllarda Abdülhamid Han, doktoru Âtîf Hüseyin Efendi'ye, bu toplantıdan şöyle bahsetmiştir:

Veliaht iken, birader merhumun (V. Murad) zamanında bir gün Maslak Köşkü'ne Rüşdü Paşa ile Midhat Paşa geldiler. "Meşrutiyet idaresi bizim için iyi midir? Fena mıdır?" diye sordular. Ben de cevaben: "Meçhul üzerine hem evet, hem hayır derim." dedim. Benim bu kısa cevabımı Rüşdü Paşa, zeki adam, derhal anladı. Pek memnun oldu. Zira meçhul üzerine beyan-ı fikr edilemez. Hal ve zaman nazar-ı dikkate alınır. Ona göre iyi veya fenadır denebilir.²

Bu görüşme sonrasında Sadrazam, Şeyhülislam ve Midhat Paşa, Hırka-i Saadet Dairesi'ne giderek Veliaht Abdülhamid'e fetvayı verip, umumi ittifakla Hilafet makamına getirilmesine karar verildiğini arz ettiler. Daha sonra kendisini biat merasimi için, Bâbüssaâde önüne kurulan altın tahtına davet ettiler.

V. Murad Han taraftarlarının suikasta teşebbüs edecekleri endişesiyle, biat merasiminin, Bâbüssaâde dâhilinde bulunan Arzodası'nda yapılması istenmişti. Ancak, Sadrazam Rüşdü Paşa, eski Osmanlı âdeti üzere Bâbüssaâde önünü tercih edip tahtı oraya koydurdu.

Netice itibariyle 31 Ağustos 1876 tarihinde 34 yaşında bulunan Veliaht Abdülhamid, ecdadının Bâbüssaâde önünde kurulmuş altın

tahtına biat merasimi için davet olundu. Burada tebrikleri kabul edip Padişah oldu.

*Çıkdı dü-çeşm add ü Mihrî dedim târihini
Oldu Hân Abdülhamîd yümnile sultânüz-zamân³*

Eski usule göre, önce Nakıbü'l-Eşraf ve Reîsü'l-Ulema Mustafa İzzet Efendi, sonra bütün vükela, ulema, askerî ve mülkî erkân ve diğer hazır bulunanlar, biat merasimini yerine getirdiler.⁴

Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat* adlı eserinde bu taht değişikliğini ibret nazarıyla şöyle mukayese etmiştir:

Merhum Abdülaziz Han'da cinnet eseri bulunmadığı halde, cinnet getirdi diyerek tahttan indirmişlerdi. Yerine akıllı diye getirilen Sultan V. Murad'ın aradan üç ay, üç gün geçtikten sonra "daimi cinnet" fetvasıyla tahttan indirilmesine mecburiyet görünmesi, ibret alınacak bir İlâhî adâlettir!⁵

Yeni padişah saltanata geçtiğinde ilk olarak sadrazam ve şeyhülislamla önde gelen devlet ricalini Arzodası'nda kabul ederek Sultan Murad'ın Çırağan Sarayı'na naklini ve yeni vaziyetin kendisine tebliğ olunmasını bildirdi.

V. Murad Han, şuuru tam yerinde olmamakla beraber, hal' kelimesini duyduğu anda belki öldürülme endişesiyle, "Bir yere gitmem." diyerek şiddetle direndi. Arabaya adeta zorla bindirilerek götürüldü. II. Abdülhamid Han, onun ayrıldığını haber almasıyla birlikte sahile inerek hazır bulunan saltanat kayığına bindi. Ardından donanma gemileri tarafından top atışlarıyla selamlanıp Dolmabahçe Sarayı'na geldi.

Abdülhamid Han'ın biat törenine katılacak kişilerin listesi geniş tutulduğu için törenin devamı Dolmabahçe'de yapılacaktı. Padişah burada tahtından kalkmadan tarikat şeyhlerinin, ilmiyeden ve binbaşı rütbesine kadar berriye ve bahriyeden (kara ve deniz kuvvetleri) olanların biatlarını kabul etti. Cülus törenine ilk kez gayrimüslim cemaat önderleri ile Dersaadet'teki banka yöneticileri ve yerli yabancı bankerler de katılmıştı.

Yeni padişahın tahta çıkışı nedeniyle belli yerlerden toplar atılıp cülusu ilan edilirken üç gün üç gece donanma ve şenlik emrolun-

du. Şenlikler bununla da bitmedi. Cülusun dördüncü gününde Padişah'ın kızı Naime Sultan'ın dünyaya gelmesi, beşinci günün ise Abdülhamid Han'ın doğum gününe rastlaması sebebiyle ilk hafta şenlik ve donanmalarla geçti. Beş vakitte her yönden toplar atıldı, binalar ve gemiler bayraklarla süslendi, ziyafetler verildi, akşamları da fener alayları düzenlendi.

7 Eylül 1876 Perşembe günü, Padişah için kılıç alayı düzenlendi. Sultan II. Abdülhamid, çoktandır kullanılmayan saltanat kayığı ile Dolmabahçe Sarayı'ndan Eyüb'e gitti. Orada kılıç kuşandıktan sonra büyük tören ve alayla, yolda ecdat türbelerini ziyaret ederek karadan Topkapı Sarayı'na geldi ve tekrar saltanat kayığı ile Dolmabahçe Sarayı'na döndü.⁶

FARKLI BİR PADIŞAH!

II. Abdülhamid Han'ın cülusu nedeniyle usulen neşredeceği Hatt-ı Hümayun'un müsveddesini Midhat Paşa hazırlamıştı. Midhat Paşa, tıpkı Mustafa Reşid Paşa'nın Abdülmecid Han'a yaptığı gibi, padişahı, daha başlangıçta Avrupa devletlerinin tahakkümü altına sokmayı planlamıştı. Ancak II. Abdülhamid Han'ın iktidara ve siyasete fevkalade hazır olduğu belki de bu ilk sınavında belli olacaktı. Midhat Paşa, hazırladığı hatt-ı hümayun müsveddesine şöyle yazdırmıştı:

Osmanlı Devleti, Avrupa camiasına dâhil bulunduğu için, ilerleme yolunda komşularıyla birlik olabilmek için onlar gibi aynı usullere göre hareket edecektir. Meşrutiyet usulü memleketin ilerlemesinin asıl amillerinden biridir. Bu itibarla şer'î kanunlar ve millî âdetler dairesinde olmak üzere Padişah bu hükümet usulünü kabul etmektedir.

Her alanda, azami tasarrufa uyulup beyhude masraftan kaçınılması gerektiğinden saray masrafları asgari dereceye indirilecek, hanedan mensuplarının tahsisatları azaltılacaktır. Ayrıca bu tahsisatlar doğrudan doğruya Maliye hazinesinden ödenecektir. Bunu temin için de Hazine-i Hassadan belli bir para Maliye Nezaretî'ne terk edilecektir.

Bu ifadeler, padişahı, hem Batı'ya karşı hem de devlet adamlarına karşı taahhüt altına alıyordu. Zeki Padişah bu cümleleri, hatt-ı hümayundan çıkardı. Eğitim noktasında ise şu ifadeleri atacaktı:

Her cins tebaanın bir arada okuyacağı ve aynı eğitimi göreceği mekteplerin açılması şarttır.

Hatt-ı hümayunda, bunlardan başka, sadrazamların bundan sonra başvekil diye anılacağı yazılmıştı. Böylece Midhat Paşa, mesuliyete bütün vükelayı iştirak ettirmek suretiyle hükümetin kuvvet ve nüfuzunu artırmak ve kendisini de bütün vekillerin başı yapmak arzusundaydı. Abdülhamid Han, bu cümleyi de çıkardı. Böylece darbecilerin savunduğu ana prensipler daha ilk günden hasıraltı edildi. II. Abdülhamid Han'ın tavrı belli olmaya başlamış bulunuyordu.

Öte yandan Padişah, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını lüzumlu gördüğünü beyan ederek halkın ihtiyacına, gelenek ve göreneklere ve şer'î hükümlere uygun Meşrutiyet kanunlarının hazırlanması için vükela, ulema ve hukukçulardan mürekkep bir meclisin toplanmasını ve ortaya konacak tasarının kendi tasvibine arz edilmesini istedi.

II. Abdülhamid Han ilk sınavını başarıyla vermişti. Fakat iki padişahı tahttan indirmiş ve yılların tecrübesine sahip bir Mütercim Rüşdü ve Midhat Paşa'ya karşı kendisini muhafaza etmek kolay değildi.

II. Abdülhamid Han, ikinci veliaht olduğundan, şehzadeliği döneminde gözlerden uzak bir hayat geçirmiş ve hadiseleri gözlemlemişti. Bu iki kurt devlet adamının tahakkümü altında kalmaya hiç niyeti yoktu. Bu paşaların tahakkümünden kurtulmayı ancak halkın sevgisini kazanarak başarabileceğini biliyordu. Bu sebeple tahta geçtiği ilk günlerden itibaren bu yolda bir siyaset uygulamaya başladı. Cülusundan on beş gün sonra Bab-ı Seraskeri'ye gidip ümera ve zabitanla beraber akşam yemeği yedi. Sofrada; "Serasker Paşa, Paşalar, Beyler, Efendiler!" hitabıyla bir nutuk irad etti. Serasker Redif Paşa da ordu namına cevap vererek bağlılıklarını arz etti.

Ertesi akşam vükela ile Mâbeyn erkânını Yıldız'da yemeğe davet buyurdu. Burada devletin maruz olduğu tehlikeler karşısında ittifakla hareket etmek, yani birlik tavsiyesinde bulundu.

Daha sonraki günlerde kayıkla Tersane'ye gitti, Bahriyelilerle tanışıp birlikte sofraya oturarak askerler için hazırlanan yemekten yedi. Burada kendilerini muhabbetle kucaklayan güzel bir konuşma yaparak hepsinin gönüllerini fethetti.

Padişah her kesimi ziyaret ediyor, bağlılıklarını kazanıyordu. Bab-ı Meşihat'e gidip ulema ile beraber iftar etti. Haydarpaşa Hastanesi'ne gidip Balkan cephelerinden gelen harp yaralılarını birer birer ziyaret etti, hepsine atiyeler dağıttırdı. Sadrazam ve diğer vükela ile beraber, camilerde halk içinde namaz kıldı.

Yine o günlerde birçok defalar Karadeniz ve Marmarâda vapur gezintileri yaptı. Bu gezilere bazı şehzadelerle devlet adamlarının da katılmasını sağladı.⁷

İLK TAYİNLER

II. Abdülhamid Han, tahta geçer geçmez devlet işleriyle sıkı şekilde meşgul olmaya başladı. Zira tahta geçtiği sırada devlet en buhranlı günlerini yaşamaktaydı. Mali vaziyet son derece bozulmuştu. Bu itibarla ilk meşgul olduğu mesele, sarayın harcamalarını azaltmak, hatta normal masraflarını bile kısmak oldu. Mâbeyn Müşirliğine getirdiği eniştesi Damad Mahmud Celâleddin Paşa ile Maliye Nazırı Galib Paşay'ı bütün saray giderlerini incelemeye me-mur etti ve tasarruf tedbirlerini tatbik başlandı. Bu arada İstanbul'un namılı bankerlerinden Jorj Zarifi'yi, mali bilgilerini arttırmak için kendisine hoca tayin etmişti.

Mâbeyn Ferikliğine ise Silah Fabrikası Müdürü Said Paşay'ı getirdi. Bu zat, İngiltere'de sekiz yıl tahsil görmüş olduğu için İngiliz Said Paşa diye anılıyordu. Avrupa ahvaline vâkıf, namuslu ve dirayetli bir askerdi.

Ardından Ticaret ve Ziraat Meclisi âzasından Said Bey'i Mâbeyn Başkâtipliğine ve Cinayet İstinaf Mahkemesi Reisi Lebib Bey'i de ikinci kâtipliğe getirdi.

Mâbeyn, Müşir ve Ferikini tayin etmek Padişah'ın yetkileri içinde bulunduğu için, vükela buna ses çıkarmadı. Mâbeyn Başkâtipliyle kâtiplerinin tayini bahis konusu olunca ise iş değişti. Midhat ve Rüşdü Paşalar, Mâbeyncilerin padişahlar üzerindeki tesirlerini bil-

diklerinden daha evvel Maslak'taki köşkte saltanat işini görüştükleri sırada Mâbeyn Başkâtipliğine Sadullah Bey'in ve kâtipliklere de Namık Kemal ve Ziya Beylerin getirilmesini şart koşmuşlardı. Bu sayede padişahın düşüncelerinden ve hareketlerinden zamanında haberdar olabileceklerdi.

Sultan II. Abdülhamid de o zaman için bunu kabul etmiş görünmüştü. Ancak cülusundan sonra bu vaadini unutmış gibi hareket etti. Sadrazama danışmadan, Sırbistan'da bulunan Serasker Abdülkerim Paşa'nın yerine Serasker Kaymakamı ve Hassa Müşiri Redif Paşa'yı tayin etti. Böylece tahakküme başlamış olan Redif Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırdı.

Padişah bu tayinleri ile saltanatının daha ilk günlerinde kudret ve nüfuzu şahsında toplamak istediğini belli etmiş oluyordu. Ancak bu davranışları Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa'yı kızdırmıştı. Mütercim Rüşdü Paşa derhal istifasını sundu. Padişah kabul etmedi. O da hastalığını bahane ederek bir müddet evinden çıkmadı. Hatta kılıç alayında bile bulunmadı.⁸

II. Abdülhamid Han birkaç gün sonra kendisini saraya çağırtdtı. Birçok iltifatlarda bulunup gönlünü aldı. Böylece ilk icraatlarının meydana getirdiği tepkiyi gidermeye muvaffak oldu.

TAHTA ÇIKTIĞINDA SİYASİ DURUM!

Kırım Harbi ve Paris Konferansı sonucunda Avrupa'da yeni dengeler oluşmuştu. 1856'da Paris'te varılan anlaşma uyarınca, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalıların güvencesi altına girmiş, Boğazlar Çarlık Rusyası'na kapatılmıştı. Böylece Rusya, sıcak denizlerden uzak tutulmuştu. Bu durum İngiltere'nin, ekonomisi için hayati önem taşıyan Hindistan ticaret yolunu güvence altına alması anlamına geliyordu.

Diğer taraftan Paris Antlaşması'ndan sonra büyük devletler süratle ordu ve donanmalarını güçlendirme çabası içine girmişlerdi. Antlaşmadan 15 yıl sonra İtalya ve Almanya siyasi birliklerini kurdular. Osmanlılar bilhassa donanmalarını dünyanın üçüncü büyük gücü haline getirmişlerdi. Ruslar ise aldıkları darbeden sonra daha sıkı bir hazırlık safhası geçirmişlerdi.

Rusya bir taraftan da sistemli bir tarzda Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik faaliyetlerde bulunuyordu. Bunun için Balkan toplulukları arasında Panislavist görüşlerin yayılmasına özen gösteriyordu. Bilhassa 1856'da Moskova'da kurulmuş olan Slavlara Yardım Komitesi, Panislavist fikirlerin yayılması amacıyla propaganda faaliyetlerini organize etmekteydi.

Nitekim Rusya'nın desteği, Avusturya'nın himayesi, muhtar Sırbistan ile Karadağ'ın tahrikleri ile Hersekliler, Osmanlı Devleti aleyhtarı düşüncelerle dolmuştu. Bunun sonucunda Hersek Hristiyan Slavları, 1861 yılında bazı istekler ileri sürerek Bâbîâli'ye karşı ayaklandılar.

Öte yandan Karadağ da gönderdiği gönüllülerle asilere yardımda bulunmaktaydı. Bunun üzerine Bâbîâli, hem Karadağ'a engel olmak, hem de isyanı bastırmak için Serdar Ömer Paşa'yı görevlendirdi. Osmanlı ordusu Piva mıntıkasında toplanmış bulunan isyancıları ağır bir yenilgiye uğrattı (21 Kasım 1861). Böylece isyan bastırıldı. Buna rağmen hükümet, asilerin daha önce istedikleri bir kısım imtiyazları kabul etti. Herseklilere mektepler açma, kiliselerde çan çalma, 1/4'ten fazla vergi vermeme, piskopos ve kocabaşların kendi içlerinden tayin edilmesi gibi imtiyazlar verildi. Hersek isyanı böylece durulmuştu.

Ruslar buna rağmen tahriklerini el altından devam ettirmekteydi. 1870 yılından itibaren daha aktif bir politika ile bölgedeki kışkırtmalarını hızlandırdılar. Bunun sonucunda 1875 yılında Hersek'te ikinci kez isyan patlak verdi. Hersek isyanının yabancı müdahalesine yol açacağını gören Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'e yeni imtiyazlar tanıdı (2 Ekim 1875). Hemen arkasından bütün imparatorlukta uygulanmak üzere bir ıslahat fermanı çıkarıldı. Bunlara rağmen asiler, direnmeye devam ettiler.

Bu arada 20 Ağustos 1875'te Fransa'nın yaptığı, Paris Antlaşması gereğince büyük devletlerin birlikte müdahale etmesi yolundaki teklif fazla etkili olmadı. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Gyula Andrassy tarafından hazırlanan bir ıslahat raporunun Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesine rağmen Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ın kışkırtmaları sonucu Bosna-Hersek asileri isyanı sürdür-

düler. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti kuvvete başvurmaya başladı. Asiler ile askerî birlikler arasında kanlı savaşlar olmaktadır.

2 Mayıs 1876'da yine Rusların kışkırtmasıyla bu defa Bulgar isyanı çıktı. İşte böylesine nazik bir dönemde Abdülaziz Han'ın darbe ile tahtından indirilmesi (30 Mayıs) bölgedeki tüm dengeleri sarsacak hadiselerin patlamasına yol açacaktı.

Dünya, Osmanlıları parçalama ve paylaşma planları içerisinde iken Osmanlıların gafil ve Batı uşağı devlet adamları, padişahlarını tahtından alaşağı ediyorlardı. Bu karışık vaziyetten istifade etmek isteyen Sırbistan ile Karadağ, 2 Temmuz 1876 tarihinde Rusların tahriki ile Bâbiâli'ye savaş ilan ettiler.

Balkanlar'da işler karışınca, Rusya ile Avusturya başvekilleri 8 Temmuz 1876'da Reichstag'da toplanarak gizli bir prensip anlaşmasına vardılar. Buna göre Osmanlı ordusu harpten galip çıkarsa, sınırlar savaştan önceki duruma dönecek, yani statüko muhafaza edilecekti, fakat mağlup çıkarsa Bosna-Hersek; Avusturya, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılacaktı. Buna karşılık Rusya da Besarabya ve Batum'u alacaktı. Yani Osmanlı Devleti'nin savaştan galip çıkırsa bile hiçbir kazancı olmayacaktı. Bu şekilde Bosna-Hersek isyanı Sırbistan ve Karadağ isyanı ile iç içe girdi. Üstelik buna Bulgar isyanı da eklenmişti.

Osmanlı ordusu Abdülaziz Han döneminde oldukça güçlenmişti. Buna karşılık darbe nedeniyle komutanlar arasındaki birlik zayıftı. Merkezde ise karışıklıklar had safhadaydı.

Osmanlı birlikleri bilhassa Rodop Dağları ile Balkan Dağları arasındaki bölgede katliam, soygun ve tahribat yapan Bulgar asilerine süratle müdahalede bulundu. Asilerin cezalandırılması hadiseleri Rus propagandası ile dünya kamuoyuna "Hristiyanların katledildiği" şeklinde duyuruldu.⁹

Bulgar isyanının 9 Haziran 1876'da bastırılmasına karşılık, bu aylarda Hersek isyanı ve Sırbistan-Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlar sürdüğünden, Bulgarlar meselesi de gündemde kalmaya devam etti.

SIRP VE KARADAĞ HARBLERİ

II. Abdülhamid Han tahta çıktığı sırada Balkanlar'daki bu karışıklıklar devam ediyordu. Sırp orduları, Rus General Çernayef tarafından idare olunuyordu. Abdülkerim Nadir Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Sırp asileri arasında 19-24 Ağustos 1876 tarihleri arasında cereyan eden muharebelerde Sırp lar ağır yenilgilere uğradılar. Bu başarısızlıklar üzerine Prens Milan barış istemeye başladı.

Buna karşılık Sırbistan'ın uğradığı yenilginin bir Rus müdahalesine yol açacağını düşünen savaş taraftarları, anlaşmaya karşı idiler. Prens Milan, başta Rusya olmak üzere büyük devletlerin hepsine birden barışa tavassut etmeleri için başvurmak durumunda kaldı. Bunun üzerine Paris Antlaşması'nı imzalamış devletlerin İstanbul'daki elçileri arasında, Osmanlı Devleti'ne bir mütareke teklifi için müzakerelere başlandı. Ardından da Bâbiâli'ye savaş durdurması yönünde bir nota verildi.

Bâbiâli ise mütarekeden evvel Sırbistan'ın barış şartlarını imzalamasını ve ileride böyle şeylere yeniden kalkışmayacağına dair teminat vermesini, ayrıca savaş tazminatını kabul etmesini istedi.

Elçiler, bu şartların görüşülebileceğini, lakin her şeyden evvel on günlük bir mütareke akdedilmesini istediklerini bildirdiler. Bu istek kabul olundu (14 Eylül 1876). Ancak Bâbiâli'nin şartlarını çok ağır bulan elçiler, kendi dört maddelik tekliflerini bildirdiler. Buna göre Sırbistan, prenslik hukukundan hiçbir şey kaybetmeyecek, sadece taksitlerle bir miktar tazminat ödeyecekti. Rusya da bu şartların kabulüne taraftardı.

Bu arada İngiltere elçisi, devletinden aldığı talimat üzerine, Bosna-Hersek ve Bulgaristan için de birtakım ıslahatlar yapılması teklifinde bulundu ise de diğer devletler buna itibar etmediler. Zira Osmanlı Devleti'ne, kazandığı bir savaştan sonra, böyle ağır şartları kabul ettirmek kolay değildi.

Sırp ordusu ise başında bulunan Çernayef'in telkini ile bunları şiddetle reddetti. Mütareke teklifi yabancı devletler vasıtasıyla evvela Prens Milan tarafından gelmiş olduğu halde, ordunun bunu

kabul etmemesinin sebebi tamamen maddi idi. Çünkü Rusya'dan Sırbistan'a gönderilen subayların masrafları için Slav komitaları ayda kırk üç bin altın vermekte idiler. Çernayef bu miktardan otuz bin altını tayin bedeli vesaire namı altında cebine indiriyor, kalanını subaylara dağıtıyordu. Barış yapılması halinde bu büyük kazancı son bulacaktı.

Mütarekeye yapılmasına rağmen Sırplar bütün gün Osmanlı mevzilerini top ateşine tuttular. 22-30 Eylül arasında vuku bulan mevzi çatışmalardan sonra 30 Eylül'de Çernayef asıl tasarladığı taarruza kalkıştı. Büyük bir zafer kazanmak hülyasında idi. Ordusunun mevcudu altmış bini bulmuştu. Güçlü bir topçu birliğine sahip bulunuyordu. Buna karşılık Osmanlı ordusunun mevcudu kırk bin kadardı. Aleksinac mevkiinde şiddetle başlayan savaş, kısa sürede Sırpların hezimetleriyle neticelendi. Sırp ordusu korkunç zayıt verip panik halinde kaçtı. Düşmanı takip eden Osmanlı kuvvetleri, onların son hücumlarının çıkış mevzilerini de zaptetti. Aleksinac zaferi ile Belgrad yolu Osmanlı birliklerine açılmış bulunuyordu.¹⁰

KANUN-I ESASİ'NİN İLANI VE I. MEŞRUTİYET

Slavların bozgun haberleri ve Osmanlı ordusunun ilerleyişi Rusya'da büyük infial uyandırmıştı. Rusya derhal devreye girerek kırk sekiz saat içinde mütareke yapılmazsa savaşa katılacağını bildirdi (31 Ekim 1876). Rusya'nın bu ultiमतomla birlikte kısmi seferberlik ilan etmesi İngiltere'yi telaşlandırdı. Osmanlı yönetimi ile temasa geçerek İstanbul'da bir konferans fikrini kabul ettirdi.

Bu sırada Bâbüâli'de hummalı bir faaliyet daha yürütülüyordu. Midhat Paşa ve ekibi, konferansta iyi bir netice elde edilmesini temin için Meşrutiyet'in alelacele ilan edilmesini konusunda padişaha baskıda bulunuyorlardı. Bunun üzerine Midhat Paşa'nın hazırlamış bulunduğu Kanun-ı Esasi taslağını görüşmek üzere Server Paşa'nın başkanlığında, üçü Hristiyan olmak üzere, yirmi sekiz kişiden oluşan bir komisyon kuruldu.

Midhat Paşa Türkiye'de de İngiltere'dekine benzer bir rejim uygulanırsa bütün pürüzlerin halledilebileceğine inanıyordu. Bu konuda II. Abdülhamid Han sonradan şöyle demiştir:

Midhat Paşa, öteden beri Meşrutiyet taraftarı idi. Lakin ismini ve bazı kitaplarda medhini işitmekle hâsıl olmuş bir taraftardı. Hiçbir devletin Kanun-ı Esasi'sini tetkik etmiş ve bu bâbda esaslı bir fikir edinmiş değildi. Rehberi, Nâfia Müsteşarı Odyan Efendi idi. Odyan Efendi ise o zaman bile bizde en mümtaz hukukşinas değildi. Hele memleketi hiç bilmezdi. Zannederim bu vukufsuzluk, Midhat Paşa ile Tâif Kalesi'ne kadar beraber gitti.¹¹

Komisyon, Midhat Paşa'nın hazırlamış olduğu Kanun-ı Esasi taslağını uzun boylu müzakere ve münakaşa etti. Sonunda 140 maddelik bir tasarı meydana getirdi. Vekiller heyeti bunu 119 maddeye indirdikten sonra II. Abdülhamid Han'a sundu. Padişah, devletin bütünlüğünü tehlikeye atan ve hükümlerlik haklarını sınırlayan bazı maddeleri değiştirdi.

Bunlardan bir tanesi, imparatorluktaki her milletin mecliste kendi dillerini resmen kullanabilmeleri idi. Ancak bu tehlikeli madde, II. Abdülhamid Han tarafından kaldırılarak tek resmî dilin Türkçe olduğu zikredildi. Meclisin ikinci döneminde Rum ve Ermeni mebuslardan bazılarının “Türkçe bilmediğimiz için konuşmaları anlayamıyoruz, kendi dilimizde konuşmak istiyoruz.” demeleri ve meclisi bu yönde meşgul etmeleri bu kararın ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir.¹²

Yine Midhat Paşa, hükümdarın bütün nüfuzunu ortadan kaldırmak için, anayasayı, Avrupa büyük devletlerinin müşterek kefaleti altına aldırarak istiyordu. İmparatorlukta şahsi idaresine tek engel gördüğü hükümdara ve hanedana karşı, bilhassa İngiltere'ye dayanmak arzusundaydı. Sırf bu sebeple hazırlanan anayasayı tekeffül etmesi için Odyan Efendi'yi Londra'ya dahi göndermişti. Ancak Padişah, Türk devletinin istiklâlini tamamıyla ortadan kaldırabilecek bu maddeyi de taslaktan çıkarttırdı.

Buna rağmen, kalbi saltanat hevesi ile dolu olan Midhat Paşa, hiçbir fırsatı kaçırmak istemiyordu. İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'na bu meseleyi getirip büyük devletlerin Osmanlı anayasasını tasdik etmelerini ve bu anayasa ortadan kaldırılacak olursa müdahale haklarını kullanmalarını isteyecek kadar basitleşecek fakat buna imkân bulamayacaktır.

Öte yandan Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesi, hükümdara, siyasi bakımdan mahzurlu gördüğü bir şahsı sürmek hakkını tanıyordu. Hâlbuki böyle bir hak daha önce 1839 Tanzimat Fermanı ile kaldırılmıştı. Bu madde, anayasaya bizzat Midhat Paşa tarafından koydurulmuştu. Yeni rejimde ölünceye kadar iktidarda kalacağını düşünen Paşa, bu maddeye dayanarak muhaliflerini sürme imkânına kavuşmak istiyordu.

Bu mesele Mütercim Rüşdü Paşa ile Midhat Paşa arasında da derin bir anlaşmazlık meydana getirdi. Rüşdü Paşa başlangıçtan itibaren sadareten çekilmek için fırsat kolluyordu. Aslında Abdülâziz Han'ın hal' olayına bilfiil karışmış olması yüzünden bir kısım halk da kendisini istemiyordu. Neticede bir kez daha ihtiyarlığını bahane edip istifasını takdim etti. Padişah bu defa Rüşdü Paşa'nın istifasını kabul ederek, Sadaret mührünü Şûray-ı Devlet Reisi Midhat Paşa'ya verdi (19 Aralık 1876).

Ahmed Cevdet Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa'nın Sultan V. Murad döneminde tam bir istiklâl ve istibdad ile hareket ettiğini, Abdülhamid Han'ın tahta çıkışı ile birlikte bu imkânı bir türlü bulamayıp sonunda istifa ettiğini belirtmektedir.¹³

Midhat Paşa artık her şeye hâkimdi. İşe Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile başlayacaktı. Bunun Tersane Konferansı'na denk gelmiş olmasını ise ayrı bir şans olarak görüyordu. Bu sayede İngilizlerin kendisine tam manasıyla destek olacaklarını bekliyordu. İngilizlerin başı çekmesiyle Avrupalı devletler de Osmanlılar tarafına geçecek ve Rusya yalnız kalacaktı.¹⁴

TERSANE KONFERANSI

Diğer taraftan İstanbul'da düzenlenecek konferans için İngiltere delegesi olarak tayin edilen Lord Salisbury gelirken Paris'te Fransa Dışişleri Bakanı Dük Dekaz; Berlin'de Almanya Başvekili Prens Bismark; Viyana'da Fransuva Jozef ve Roma'da Dışişleri Bakanı Meleyari ve Kral Viktor Emanuel ile görüşerek fikir alışverişinde bulunmuştu. Lord Salisbury, 5 Aralık'ta İstanbul'a geldiği zaman, intibalarını, elçi Henri Elyot'a şu şekilde anlatacaktı:

“Rusya’ya sevgi ve itimadı olmayan bazı kimselere rastladım. Lakin Osmanlı Devleti’ne saygısı olduğunu ve ona yardımda bulunmak istediğini söylemeye cesaret edebilen hiç kimseye rastlamadım.”

Lord Salisbury, İstanbul’a geldikten sonra Bâbîâli ile diğer devletlerin elçileriyle ve bilhassa İgnatıyef’le hususi temaslarda bulundu. 11 Aralık’ta altı devletin elçisi ilk defa olarak Beyoğlu’ndaki Rus elçiliğinde toplanıp görüşmeye başladılar. Bâbîâli’ye teklif edilecek şartların bütün teferruatı burada hazırlandı.

Bu arada Midhat Paşa ve çevresinin anlaşmaya meyilli olmadığını anlayan Lord Salisbury, 20 Aralık tarihinde Abdülhamid Han’a gizli bir mektup gönderip Osmanlı Devleti’nin müttefiksiz, parasız ve hazırlıksız bulunduğunu ve bu haliyle Rusya ile ve onun tarafını tutacak bir kısım Balkan devletleriyle savaşmasının büyük bir felâkete sebep olacağını bildirdi. Yine son programın Osmanlı delegelerine verilmesinden bir gün evvel Padişah’ın huzuruna çıkıp bu yeni programın kabul edilmesinin Osmanlı Devleti için tek çıkar yol olduğunu ifade etti.

Nihayet Tersane Konferansı 23 Aralık 1876 tarihinde Kasımpaşa’daki Bahriye Nezaretinde başladı.

Bu arada aynı gün Meşrutiyet ilan olunuyordu.

Mâbeyn Başkâtibi Said Bey’in Bâbîâli’ye getirdiği, Kanun-ı Esasî’yi ve Meşrutiyet’i ilan eden hatt-ı hümayun binlerce vatan-
daşın huzurunda okunuyordu.

Tersane Konferansı’nda ise Hariciye Nazırı Safvet Paşa konuşma yapıyordu. Tam bu sırada dışarıdan top sesleri gelmeye başladı. Delegeler şaşırılmışlardı. Bunun ne anlama geldiğini sordular. Safvet Paşa büyük bir mutluluk içerisinde cevap verdi:

Duyduğunuz bu top sesleri, bütün Osmanlı memleketleri için Kanun-ı Esasî’nin ilan olduğunu haber vermektedir. Bu dakikadan itibaren Osmanlı Devleti meşrutî hükümetler sırasına girmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı memalikinde Müslüman ve Hristiyan teb’a arasında fark kalmayacağı ve her iki zümrenin de durumunu ıslah için birtakım tedbirler alınacağından konferans

üyeleri tarafından artık herhangi bir reform teklifinin yapılmasına gerek kalmamıştır.

Avrupa siyaseti hakkında en küçük bir fikrinin olmadığı anlaşılan Midhat Paşa, anayasanın ilan edilmesinin Tersane Konferansı'na murahhas gönderen büyük devletleri şiddetle etkileyeceğini ve Balkanlar'da Hristiyanlar lehine ıslahat istemekten vazgeçireceğini sanıyordu. Bâbîâli'de Hariciye Nazırı Safvet Paşa'yı sabırsızlıkla bekleyen Midhat Paşa heyecanla, "Ne dediler, ne dediler?" diye sorduğunda Safvet Paşa, "Ne diyecekler, çocuk oyuncuğu dediler!" cevabını verdi.¹⁵

Midhat Paşa ve avanesi hâlâ Paris Konferansı'nda alınan maddelerin devam ettiğini sanıyorlardı. Zira Paris Konferansı ile Osmanlılar, Avrupa devletleri camiasına alınmış ve Avrupalı bir devlet olduğu resmen tescillenmişti. Aynı zamanda Türkiye'nin bütünlüğü, muahedeyi imzalayan devletler tarafından garanti edilmişti. Oysa o tarihten bu yana köprünün altından çok sular akmış, dünya bambaşka bir şekil almıştı.

Gerçekten de Safvet Paşa'nın sözleri delegelerde en küçük bir etki yapmamıştı. Bu konuşma hiç olmamış gibi çalışmalarına devam ettiler ve sonunda Sırbistan ve Karadağ için bağımsızlık, Bosna-Hersek ve Bulgaristan içinse özerklik talebinde bulundular.

Midhat Paşa'nın başını çektiği Osmanlı devlet adamları şaşkındı. İngilizler, kararların derhal red olunmamasını, daha uygun şartlarda yeni bir protokolün düzenlenebileceğini belirttiler. Midhat Paşa'nın tavrı ise çok katıydı. Sanki bir savaş çıkmasını ister gibiydi. İngilizlerin yumuşattıkları hususları da kabul etmedi.¹⁶

TEHLİKELİ TAHRİK

Osmanlı Devleti'nin mali durumunu ve Ruslarla ciddi bir harbi kaldıramayacağını bilen II. Abdülhamid Han savaş istemiyordu. Bu itibarla konunun mecliste görüşülmesini istedi. Mecliste savaş kararının alınmayacağını düşünen Midhat Paşa ise yeni tertiplere girişti. Taraftarları vasıtasıyla medrese talebelerini kışkırttı.¹⁷ Talebeler, "Savaş isteriz!" sloganları ile saray önünde nümayiş yapmaya başladılar. Savaş yanlısı olmayan padişahı Rus taraftarı olmakla

suçluyordı. Hatta Sultan V. Murad'ın tekrar tahta çıkarılabileceğini ima ediyorlardı.

Padişah, o gece hemen vükelayı sarayda toplayarak meseleyi kendilerine açtı ve konunun ciddiyetle müzakere edilmesini istedi. Midhat Paşa ise askerinin hazır olmadığı ve anlaşma yoluna gidilmesi yönünde mütalaada bulunanlara, "Savaşmak için askerinin gücüne bakılmaz. Biz Anadolu'ya dört yüz atlı ile geldik. Yine dört yüz kişi kalıncaya kadar savaşırız." gibi boş sözlerle meydan okuyordu.

Padişah Meclis-i Umumi'nin toplanarak tarihi kararın bu meclis tarafından verilmesini istemek durumunda kaldı. 18 Ocak 1877'de, Tersane Konferansı tekliflerini incelemek için yaklaşık iki yüz kişilik fevkalade bir meclis Bâbîâlî'de toplantıya çağırıldı. Çağrılanlar arasında devlet ileri gelenlerinin yanında ulema, eski vekiller, Rum ve Ermeni Patrik vekilleri ve hahambaşılar da bulunuyordu.

Midhat Paşa ile Damat Mahmud Celaleddin Paşa, Rusya ile savaşa girmek yönünde heyecanlı nutuklar çektiler.

Mecliste hazır bulunanlardan eski Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa:

"Hayat ruh ile kaimdir, devletlerin ruhu istiklâldir; yapılan teklifler, devletimizin ruhunu ortadan kaldırarak bizi ruhsuz bir beden haline döndürür. İstiklâli kalmayan bir devlet için hayat hakkı tanınsa bile namussuz yaşamak caiz değildir. Bunu reddederek hukuku korumak uğrunda her türlü fedakârlığı göze almak namus ve hamiyet borcu olduğundan, reyimiz kesinlikle tekliflerin reddi yönündedir." dedi.¹⁸

Bunun üzerine söz alan hatiplerin hepsi bu düşüncüyü savundular. Bilhassa Hristiyan cemaatlerin mümessilleri ile Rum ve Ermeni Patrik vekillerinin, ateşli sözlerle savaş taraftarı konuşmalar yapmaları dikkat çekiyor ve sanki Rus tertibini işaret ediyordu.

Ermenilerin ileri gelen Katolik papazlarından Enfiyeciyan Efendi ayağa kalkıp şöyle dedi:

Beş yüz seneden beri ecdadımızın kemikleri müştereken aynı vatanda yatıyor. Onlardan bize miras kalan vatanın muhafazası

birinci vazifemizdir. Ölüm tabiidir. Tarihler gösteriyor ki, bundan önce pek çok büyük devletler gelip geçmişlerdir. Cenâb-ı Hakk, eğer devletimizin ömrünü şu zamana kadar tâyin ve takdir etmişse, ona ne denebilir? Fakat şerefsizce ölmekle, şerefli ölmenin arasında pek büyük fark vardır. Mutlaka kurşun yiyerek öleceksek, göğüsten yenecek kurşunu, arkadan gelecek kurşuna tercih etmeliyiz. O takdirde hiç olmazsa, geçmiştekilerin ahvâlini bildiren tarihler nazarında büyük şeref kazanmış oluruz.¹⁹

Sonunda meclis ittifakla, “Ölüm, rezilâne yaşamaya tercih olunur.” parolasıyla tekliflerin reddine karar verdi.

Bu karar Hariciye Nazırı Safvet Paşa tarafından konferansın son toplantı günü 20 Ocak 1877 tarihinde delegelere tebliğ olundu. Bu karar üzerine altı devletin elçileri, yerlerine birer maslahatgüzar bırakarak İstanbul’u terk ettiler.

Midhat Paşa, yüksek medrese talebesini tekrar ayaklandırarak, bir kez daha savaş lehine nümayiş yaptırdı. Nümayişçiler Sultan II. Abdülhamid Han’ın penceresi altında bile, “Harb isteriz!” diye bağurdılar. Paşa ayrıca el altından V. Murad’ın iyileştiğini etrafa yayıp, II. Abdülhamid’in Rus dostu olduğu propagandasını yaptırıyor ve hükümdarı savaşa mecbur bırakmak istiyordu.

Basın da Midhat Paşa’nın teşvikiyle savaş çığırtkanlığı yapıyor ve halkı lüzumsuz yere kışkırtıyordu. Lord Salisbury, bir Türk dostu sıfatıyla, Midhat Paşa’ya mektup yazarak savaşın felâket olacağını hatırlattı. Midhat Paşa ise savaş başladıktan sonra İngiltere’nin Osmanlı Devleti yanında Rusya’nın karşısında yer alacağından şüphe etmiyordu. Hâlbuki bu hususta en küçük bir teminatı yoktu.

Kırım Savaşı’nda böyle olduğunu, Osmanlı Devleti harbe girdikten sonra İngiltere ile Fransa’nın da Osmanlı yanında yer aldığını düşünüyordu, ama yanılıyordu. Hâlbuki o zaman İngilizler Hindistan bölgesinde rahat hareket edebilmek için Osmanlı’yı Rus harbine bizzat teşvik etmişlerdi. Mustafa Reşid Paşa da İngilizlerin arzusu üzere devleti savaşa sürüklemekte bir beis görmemişti. Şimdi ise İngilizler Osmanlı’nın Rusya karşısında sonu belirsiz bir savaşa girişmesini tehlikeli buluyorlardı. Ancak Midhat Paşa’nın bunları